

Л. П. Амбрик,
к. е. н., доцент кафедри податків та фіскальної політики,
Тернопільський національний економічний університет

ПОДАТКОВА ПОВЕДІНКА: ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

L. P. Ambryk,
PhD in Economics, Associate Professor of Department of Taxes and Fiscal Policy,
Ternopil National Economic University

TAX BEHAVIOR: THEORETICAL BASIS AND PRACTICAL ASPECTS

У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти податкової поведінки. З'ясовано сутність податкової поведінки й фактори, що впливають на податкову поведінку.

The theoretical and practical aspects of tax behaviour are investigated in the article. The essence of tax behaviour and influential factors are ascertained.

Ключові слова: податкова система, податкова поведінка, платники податків, податкові (фіскальні) органи, дотримання податкового законодавства, уникнення оподаткування, ухилення від оподаткування.

Keywords: tax system, tax behaviour, taxpayers, tax (fiscal) authorities, tax compliance, tax avoidance, tax evasion.

Постановка проблеми. В умовах інституційних трансформацій особливої актуальності набуває дослідження податкової поведінки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розробку теоретичних та прикладних основ податкової політики й податкової роботи зробили такі вітчизняні вчені: В. Андрущенко, О. Данілов, О. Десятнюк, А. Крисоватий, А. Луцик, Т. Меркулова, О. Сидорович, Ю. Іванов та інші. Водночас існує об'єктивна необхідність у проведенні подальших досліджень у цій сфері із посиленням акцентів у поведінковому контексті.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів податкової поведінки.

Виклад основного матеріалу. Вивчення поведінки платників податків є вкрай важливим завданням на сучасному етапі розвитку економіки. Як зазначає вітчизняний вчений Т. Меркулова: «Податкова поведінка – це складова економічної поведінки, що пов'язана зі сплатою податків, взаємодія агента з навколишнім середовищем із даного приводу. До податкової поведінки слід віднести дії економічного агента, які зумовлені його роллю платника податків (... реєстрація платником податків, ведення податкового обліку та подача податкової звітності, розрахунки з бюджетом, взаємовідносини з податковими органами тощо)» [1, с. 160].

При цьому, Т. Меркулова виділяє чотири типи податкової поведінки [1, с. 163-164]:

1) опортуніст-максимізатор. Його податкова поведінка спрямована на мінімізацію усіх витрат, пов'язаних зі сплатою податків, при цьому допустимими засобами досягнення цієї цілі вважаються усі можливі, включаючи порушення формальних та неформальних норм оподаткування;

2) опортуніст із обмеженою формою раціональності прагне мінімальних податкових витрат, але обирає деяку компромісну суму податків;

3) законослухняний максимізатор (... активно розробляє і впроваджує податкову оптимізацію);

4) законослухняний платник податків із обмеженою раціональністю (... орієнтується на формальні правила та неформальні норми податкових правовідносин).

Так, на інституційному рівні визначено обов'язки платників податків, зокрема платник податків зобов'язаний стати на облік у контролюючих органах, вести облік доходів і витрат, складати і подавати податкову звітність, сплачувати податки та збори, виконувати законні вимоги контролюючих органів щодо усунення виявлених податкових правопорушень тощо [2].

Своєю чергою, М. Алтман розставляє фундаментальні акценти обґрунтовуючи економічні підходи до дотримання податкового законодавства крізь призму важливих концептів - економічної раціональності, з одного боку, та рівності й справедливості, з іншого боку (рис. 1).

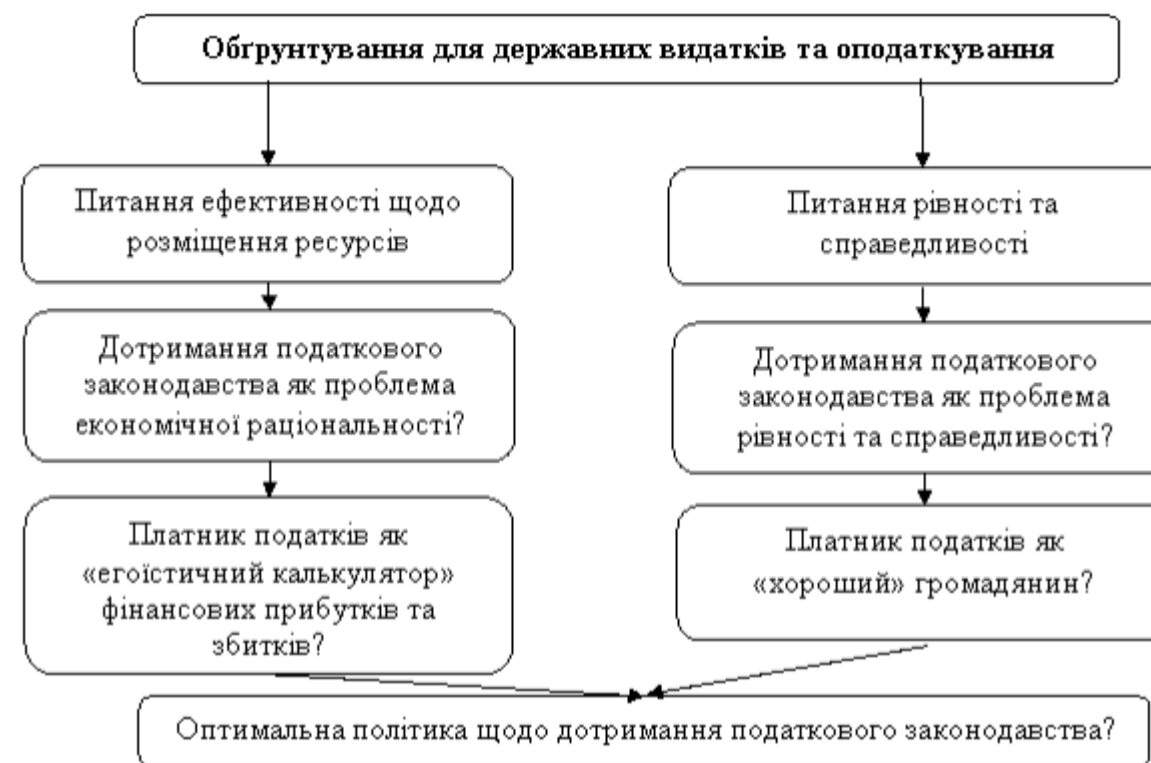

Рис. 1. Економічні підходи до дотримання податкового законодавства [3, с. 594-595]

При цьому, В. Брайсвайт виокремлює наступні мотиваційні постулати із відповідними твердженнями у контексті дотримання податкового законодавства [4, с. 20]:

- зобов'язання («я відчуває моральний обов'язок сплачувати податки» чи «я приймаю відповідальність за сплату справедливої частки податку»);
- капітуляція («податкова система може бути не досконалою, проте вона працює для більшості» чи «незалежно від того наскільки кооперативними чи ні є податкові органи, найкраще бути кооперативними із ними»);
- опір («як суспільство ми потребуємо більше людей, що прагнуть протистояти податковим органам»);
- невтручання («я точно не знаю, чого очікують від мене податкові органи, і не збираюся запитувати»);
- гра («мені до вподоби виклик мінімізувати податок, який необхідно сплатити»).

Своєю чергою, Е. Кірхлер, Дж. Алм та ряд інших авторів виділяють економічні та психологічні фактори, що впливають на податкову поведінку платників податків. Так, до економічних автори відносять наступні фактори: частоту проведення аудиту, штрафні санкції, граничну податкову ставку, рівень доходу, можливість уникнути оподаткування чи ухилитися від сплати податків. До числа психологічних – складність податкового законодавства, персональні норми, соціальні та суспільні норми, дистрибутивну справедливість (питання рівності в оподаткуванні та справедливості обміну), процедурну справедливість (питання прозорості, нейтральності, справедливості взаємодії податкових органів та платників податків) та каральне правосуддя (справедливість форми та суворості покарання, що накладається на правопорушників) [5].

У свою чергу, Н. Міту узагальнює фактори, що впливають на податкову поведінку, відносячи до їх числа наступні: якість публічних інститутів, рівень довіри до владних інституцій, неприйняття ризику, географічні фактори, політичний режим, релігійна орієнтація, вікові особливості, стать, сімейний статус, рівень освіти, податковий статус, зайнятість, податкові ставки, сектор економіки, рівень доходу, санкції, послуги податкових консультантів, форма податкової звітності. При цьому, науковець класифікує фактори впливу на внутрішні (освіта, традиції, норми, ментальність, мотиваційні фактори тощо) та зовнішні (інституційні), до яких належать зокрема правові норми, складність законодавства, надмірне регулювання, економічна стабільність, соціальна політика, доступ до ресурсів, рівень доходу, ймовірність податкового контролю тощо [6].

На нашу думку, рівень довіри у суспільстві відіграє одне з вирішальних значень. Так, згідно даних опитування Центру Разумкова, уряду України довіряють 12,8% громадян, Верховній Раді України - 9,0%, Національному банку України - 11,7%, політичним партіям - 8,6% та рівень довіри до державного апарату (чиновників) – 7,9% опитаних громадян із усіх регіонів України за винятком окупованих територій [7].

Відзначимо, що рівень довіри до національних інституцій у країнах-членах Європейського Союзу суттєво відрізняється, хоча середнє значення по країнах Європи є достатньо високим (табл. 1). Як видно з табл. 1, найвищий рівень довіри до парламенту, уряду та політичних партій демонструють країни Північної Європи, за ними слідує країни Західної Європи. При цьому, рівень довіри до національних парламентів та урядів знизився у всіх регіонах Європи.

Таблиця 1.
Довіра до національних інституцій в країнах Європи

Країна	Національний парламент, 2013	Δ довіри до парламенту з 2008	Національний уряд, 2013	Δ довіри до уряду з 2008	Політичні партії, 2013	Δ довіри до політичних партій з 2008
Середнє значення по країнах Європи	29%	-7%	29%	-8%	19%	-3%
Центральна та Східна Європа	17%	-3%	22%	-4%	13%	1%
<i>Естонія</i>	31%	-7%	36%	-14%	17%	-4%
<i>Угорщина</i>	29%	13%	31%	13%	20%	12%
<i>Словенія</i>	6%	-29%	11%	-25%	5%	-13%
Північна Європа	63%	-7%	48%	-13%	38%	-4%
<i>Данія</i>	59%	-17%	35%	-26%	36%	-19%
<i>Фінляндія</i>	60%	-9%	51%	-16%	37%	2%
<i>Швеція</i>	69%	4%	58%	2%	40%	5%
Південна Європа	19%	-19%	19%	-16%	14%	-8%

Мальта	62%	6%	61%	11%	50%	17%
Італія	12%	-15%	11%	-14%	7%	-9%
Іспанія	7%	-32%	8%	-37%	5%	-25%
Західна Європа	39%	-5%	37%	-5%	25%	-3%
Австрія	53%	-2%	50%	0%	37%	-1%
Люксембург	50%	-7%	61%	-1%	35%	5%
Ірландія	19%	-16%	11%	-14%	13%	-10%

Джерело: складено автором за даними [8, с. 10]

Варто відзначити, що Україна посідає 84 місце у рейтингу за сплатою податків, при цьому платники податків витрачають на сплату податків 355,5 год. на рік, що в 1,3 рази більше, ніж у Польщі (табл. 2). Такий фактор безпосередньо впливає на податкову поведінку платників податків, тому реформи у сфері податкового адміністрування є вкрай важливими для бізнесу та держави в цілому.

Таблиця 2.
Місце України в рейтингу Doing Business: компаративний аспект

Країна	Місце в рейтингу Doing Business 2017 за легкістю ведення бізнесу	Місце в рейтингу Doing Business 2017 за сплатою податків	Сукупна податкова ставка, % від прибутку	Кількість годин, необхідних бізнесу для сплати податків на рік
Україна	80	84	51,9	355,5
Катар	83	1	11,3	41
Сінгапур	2	8	19,1	66,5
США	8	36	44,0	175
Польща	24	47	40,4	271
Естонія	12	21	48,7	84
Канада	22	17	21,0	131
Данія	3	7	25,0	130
Мальта	76	33	43,8	139
Австрія	19	42	51,6	131

Джерело: складено автором за даними [9]

Висновки. Таким чином, податкова поведінка платників податків детермінується як чинниками, на які має безпосередній вплив держава, а саме стабільність правового поля та якість регуляторних інституцій, так і внутрішніми мотиваційними установками. При цьому, визначальну роль, на нашу думку, відіграє рівень фінансування суспільних благ. Відтак, для підвищення рівня добровільної сплати податків держава має достатньо важелів впливу, зокрема наступні реформи у фіскальній сфері мають бути комплексними та спрямовані на підвищення якості економічного середовища, податкового адміністрування й ефективності витрачання мобілізованих фінансових ресурсів.

Література.

1. Меркулова Т. В. Налоговое поведение: институциональные аспекты анализа / Т. В. Меркулова // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. - 2005. - Выпуск 89-3. - С. 159-165.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Altman, M. Handbook of Contemporary Behavioral Economics: Foundations and Developments, 2006.
4. Braithwaite V. (2002). Taxing Democracy. Available at: https://www.researchgate.net/publication/242297499_Taxing_Democracy
5. Kirchler, E., Alm, J. et al. (2012). Combining Psychology and Economics in the Analysis of Compliance: From Enforcement to Cooperation. Available at: <http://econ.tulane.edu/RePEc/pdf/tul1212.pdf> (<http://econ.tulane.edu/RePEc/pdf/tul1212.pdf>).
6. Mitu, N. E. (2016). Taxpayer Behavior: Typologies and Influence Factors. Available at: https://www.researchgate.net/profile/Narcis_Mitu/publication/303819759_Taxpayer_Behaviour_Typologies_and_Influence_Factors/links/5755aff408ae10c72b66e7b4/Taxpayer-Behaviour-Typologies-and-Influence-Factors.pdf (https://www.researchgate.net/profile/Narcis_Mitu/publication/303819759_Taxpayer_Behaviour_Typologies_and_Influence_Factors/links/5755aff408ae10c72b66e7b4/Taxpayer-Behaviour-Typologies-and-Influence-Factors.pdf).
7. Президенту України довіряють 22% громадян, уряду - 13%, Раді - 9% [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://dt.ua/POLITICS/prezidentu-ukrayini-doviryayut-22-gromadyan-uryadu-13-radi-9-242814.html> (<https://dt.ua/POLITICS/prezidentu-ukrayini-doviryayut-22-gromadyan-uryadu-13-radi-9-242814.html>).
8. Public Integrity and Trust in Europe (2015) / European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building (ERCAS), Hertie School of Governance. Available at: <https://www.government.nl/documents/reports/2016/01/18/public-integrity-and-trust-in-europe> (<https://www.government.nl/documents/reports/2016/01/18/public-integrity-and-trust-in-europe>).
9. Doing Business 2017. Equal Opportunity for All / World Bank Group. Available at: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2017>.

References.

1. Merkulova, T. (2005), "Tax Behaviour: Institutional Aspects of Analysis", Scientific Works of DonNTU, vol. 89-3, pp. 159-165.
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 15 Aug 2017).
3. Altman, M. (2006), Handbook of Contemporary Behavioral Economics: Foundations and Developments, Routledge, Abingdon, UK.
4. Braithwaite, V. (2002), "Taxing Democracy", available at: https://www.researchgate.net/publication/242297499_Taxing_Democracy (Accessed 15 Aug 2017).
5. Kirchler, E. and Alm, J. (2012), "Combining Psychology and Economics in the Analysis of Compliance: From Enforcement to Cooperation", available at: <http://econ.tulane.edu/RePEc/pdf/tul1212.pdf> (<http://econ.tulane.edu/RePEc/pdf/tul1212.pdf>) (Accessed 15 Aug 2017).
6. Mitu, N. E. (2016), "Taxpayer Behavior: Typologies and Influence Factors", available at: https://www.researchgate.net/profile/Narcis_Mitu/publication/303819759_Taxpayer_Behaviour_Typologies_and_Influence_Factors/links/5755aff408ae10c72b66e7b4/Taxpayer-Behaviour-Typologies-and-Influence-Factors.pdf (https://www.researchgate.net/profile/Narcis_Mitu/publication/303819759_Taxpayer_Behaviour_Typologies_and_Influence_Factors/links/5755aff408ae10c72b66e7b4/Taxpayer-Behaviour-Typologies-and-Influence-Factors.pdf) (Accessed 15 Aug 2017).
7. DT.UA (2017), "Trust in Ukraine's President - 22% of citizens, in Government - 13%, in Supreme Council - 9%", available at: <https://dt.ua/POLITICS/prezidentu-ukrayini-doviryayut-22-gromadyan-uryadu-13-radi-9-242814.html> (<https://dt.ua/POLITICS/prezidentu-ukrayini-doviryayut-22-gromadyan-uryadu-13-radi-9-242814.html>) (Accessed 15 Aug 2017).
8. Public Integrity and Trust in Europe (2015), "European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building (ERCAS), Hertie School of Governance", available at: <https://www.government.nl/documents/reports/2016/01/18/public-integrity-and-trust-in-europe> (<https://www.government.nl/documents/reports/2016/01/18/public-integrity-and-trust-in-europe>) (Accessed 15 Aug 2017).

